

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 283–286

Аналізується проблема ефективності кримінально-правової політики й пропонуються критерії її оцінювання на різних рівнях, розглядаються різні способи її підвищення.

Розглядаючи питання про застосування кримінально-правової політики, неможливо залишити поза увагою проблему її ефективності, яка з ним безпосередньо пов'язана.

Загальне поняття ефективності може бути визначено як те, що “приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект” [7, 653].

Щодо ефективності кримінально-правової політики можна стверджувати, що її слід розуміти як *ступінь досягнення визначених цілей і завдань у сфері боротьби зі злочинністю із застосуванням норм та інститутів кримінального закону.*

Ефективність кримінально-правової політики визначається співвідношенням критеріїв і показників цієї діяльності.

У зв'язку з цим під критеріями кримінально-правової політики розуміється *система науково обґрунтованих показників, які характеризують рівень досягнення поставлених завдань.* Критерії оцінки ефективності кримінально-правової політики на сьогодні не мають унормованого вигляду і формально не закріплені.

Ефективність кримінально-правової політики є актуальною передусім з позицій соціального управління. Правова держава передбачає домінування права у державі як регулятора суспільної поведінки, як провідної форми державного управління, при якій всі правові інститути є інструментами, за допомогою яких забезпечується нормальне функціонування суспільного організму. При цьому слід мати на увазі, що на відміну від управління механічними системами, де існує ланцюг на рівні елементарної зв'язки “наказ — виконання”, управління в соціальному середовищі є явищем набагато складнішим, воно вимагає прийняття управлінських рішень на підставі виробленої та науково обґрунтованої політичної доктрини.

Як зазначалося вище, кримінально-правова політика як елемент правової політики держави в цілому є базою для прийняття управлінських рішень у сфері охорони найважливіших для суспільства відносин благ та інтересів. Вирішення її завдань свідчить про високий рівень ефективності. При цьому розуміло, що зростання показника вирішення завдань свідчить про підвищення ефективності кримінально-правової політики. В. М. Кудрявцев справедливо зазначає: “Службова роль права звелася б до нуля, якби воно не було ефективним у своїх конкретних проявах: при поновленні порушених інтересів, при покаранні правопорушника та його виправленні, при попередженні небажаних явищ та ін. Вивчення цих явищ, як неважко зрозуміти, неможливо здійснювати в рамках самого права, оскільки ефективність його виражається у кінцевому рахунку, саме у впливі на неправові явища, на фактичні відносини людей” [5, 59].

Зазначимо, що ефективність кримінально-правової політики передусім базується на ефективності кримінально-правового закону і залежить від ефективності кримінально-правових норм та інститутів. Як справедливо зазначає у зв'язку з цим О. М. Костенко: “Однією із найшкідливіших правових ілюзій є досить поширене уявлення, начебто закон, вступивши в силу, здатен діяти сам по собі. З цього робиться помилковий висновок: якщо закон не діє або діє не так, як він мав би діяти, то цей закон поганий” [3, 43].

Однак розглядати ефективність кримінально-правової політики як просту суму ефективності окремих кримінально-правових норм та інститутів було б невірним. Вона визначається дією всього комплексу кримінально-правової охорони. Кримінальне законодавство (КК Ук-

раїни) є системою, яка підкоряється законам системності, тому ефективність кримінально-правової політики є властивістю системи в цілому. Кримінально-правова політика спрямована передусім на вирішення глобальних завдань боротьби зі злочинністю. Вона базується на комплексному підході, в якому кожній із складових властива відповідна роль. Цими складовими є напрямки кримінально-правової політики: у боротьбі зі злочинами у сфері національної безпеки, зі злочинами проти життя та здоров'я особи, зі злочинами проти волі, честі та гідності особи, зі злочинами проти власності, зі злочинами проти безпеки виробництва та ін. Ефективність кримінально-правової політики кожного з напрямів зумовлена ефективністю інших, а ефективність загальної кримінально-правової політики — комплексною ефективністю системи в цілому. Водночас на ефективність політики суттєво впливають і правозастосувальна практика, і загальний рівень розвитку законодавства, і рівень правосвідомості суспільства.

Ефективність кримінально-правової політики є її внутрішньою властивістю. Значною мірою кримінально-правова політика визначається ефективністю кримінально-правових норм та інститутів. У зв'язку з цим слід погодитися з Ф. Н. Фаткулінім, який зазначає, що ефективність — це “внутрішня властивість самих правових норм, їх “здатність” чинити сприятливий вплив на об'єкт у заданому напрямку” [8, 180]. Однак необхідно ще раз підкреслити, що зводити ефективність політики до простої суми ефективності окремих норм та інститутів було би помилковим кроком, хоча базою, із зрозумілих причин, є ефективність конкретної кримінально-правової норми.

Проте, якщо кримінально-правова норма має на меті передусім охорону найважливіших для суспільства об'єктів від злочинних посягань і ця мета цілком або значною мірою досягається за допомогою самого факту публікації цієї норми, то кримінально-правова політика реалізується насамперед через дотримання законів у цілому. У такому разі незастосування закону свідчить про високий рівень її ефективності. У протилежному разі часте застосування кримінального закону не може розглядатись як показник високого рівня її ефективності, оскільки вона не досягла бажаного наслідку — вона не впливає належним чином на членів суспільства. Однак така система оцінок не завжди є відповідною — незастосування кримінально-правової норми не завжди має оцінюва-

тись як високий рівень її ефективності, оскільки це може залежати від високого рівня латентності конкретного виду злочинів, від низького рівня виконавчої дисципліни посадовців, які повинні її застосовувати, та ін.

Ефективність кримінально-правової політики визначається її рівнем. При цьому рівень ефективності кримінально-правової політики може бути визначений як *ступінь досягнення завдань та цілей, визначених при прийнятті кримінального закону, як адекватність між запланованим і досягнутим*.

Вона також може бути визначена на підставі фіксації досягнення максимального можливого результату.

Ефективність кримінально-правової політики має визначатись за допомогою оціночних критеріїв досягнення визначених кримінально-правовою політикою цілей як на макрорівні (у масштабах усієї країни), так і мікрорівні (у масштабах відповідної територіальної одиниці).

На макрорівні, тобто у масштабах усієї країни, ефективність кримінально-правової політики завжди визначається виходячи передусім із досягнення мети зниження рівня злочинності у країні в цілому. Саме це є основним критерієм ефективності, хоча, за великим рахунком, це не може розглядатись як відповідне. Вбачається, що оцінка ефективності повинна поєднуватись із оцінкою превентивного потенціалу кримінально-правової політики.

У зв'язку з викладеним виникає питання про оцінювання методів кримінально-правової превенції. У суспільній правосвідомості завжди домінувала оцінка профілактичного потенціалу кримінального закону, яка будувалася на відомій формулі: що жорстокішим є закон про кримінальну відповідальність, то сильнішим є його превентивний потенціал. Ця позиція неодноразово і справедливо піддавалася критиці з боку правознавців.

На мікрорівні оцінка кримінально-правової політики пов'язана передусім із правозастосовною діяльністю. Єдність кримінального законодавства (а звідси і кримінально-правової політики країни) не може визначати різний рівень її ефективності у різних регіонах країни, який об'єктивно існує. Підтвердженням цієї тези можуть бути показники рівня злочинності у різних регіонах країни, які, як свідчить практика органів правосуддя, різняться між собою [1, 24]. Так само різняться і тяжкості злочинних проявів у різних регіонах [1, 24–25].

Ефективність кримінально-правової політики тісно пов'язана з її корисністю. Ф. Енгельс, зокрема, зауважував, що дія може мати відому бажану мету, однак її наслідки, що випливають з цих дій, можуть бути зовсім небажані. Якщо спочатку вони, здається, і відповідають бажаній меті, то в кінці вони можуть призвести зовсім не до бажаних наслідків [6, 306]. Часто “сила” цих вторинних наслідків може бути настільки великою, що вона перекреслює значення первинних, запланованих. У зв'язку з цим слід звернутися до праксеології, яка розділяє ефективність і корисність (вигідність) як різні якості дії.

Праксеологія розуміє під корисністю співвідношення намічених наслідків і наслідків побічних, які не передбачалися діючим суб'єктом.

Визначаючи поняття економічності, слід цілком погодитися з Я. Зеленецьким, який зауважує так: “Діяльність є економічною, якщо відношення корисного наслідку до витрат більше одиниці; вона нейтральна як з точки зору економічності, так і з точки зору вигідності, якщо це відношення дорівнює одиниці; діяльність неекономічна, якщо це відношення менше одиниці” [2, 129].

Соціально-економічна сфера, визначаючи напрями реалізації кримінально-правової політики, одночасно визначає і матеріальні можливості для її здійснення.

Ідеологічна сфера, якій упродовж тривалого часу приділялась увага виключно з позицій відповідності кримінально-правової політики пануючій в СРСР марксистсько-ленінській ідеології, насправді повинна мати абсолютно інше забарвлення та інші орієнтири. Передусім кримінально-правова політика повинна відповідати соціально-психологічним особливостям української нації, її соціально-правовій психології. На це звертав увагу родоначальник психологічної теорії права Л. Петражицький, який вважав, що джерелом права є душа народу. Впродовж тривалого часу в СРСР на це питання взагалі не зверталась увага, воно підмінялося відомою тезою про єдність “нової історичної спільноти людей — радянського народу”. Одним із перших, хто в сучасних умовах акцентував увагу на проблемі впливу соціально-правової психології народу на правову політику, був М. В. Костицький, який обґрунтував це у своїй доповіді на II Всесвітньому конгресі українських юристів у Києві (1994 р.).

М. В. Костицький, зокрема, підкреслює, що “українське національне право відбиває... інтереси, потреби, бажання, почуття українського народу на сьогоднішній день, потреби в правовому

регулюванні суспільних відносин з огляду на соціальну психологію українців” [4, 4]. Залежно від рівня відповідності соціально-правовій психології цього кримінально-правова політика буде більш або менш ефективною або взагалі неефективною тоді, коли вона не буде їй відповідати взагалі. При цьому цю тезу можна поглибити, зафіксувавши, що у зв'язку зі складною структурою суспільства, наявністю розбіжностей в соціально-правовій психології між різними соціальними групами, колективами та конкретними особами ефективність кримінально-правової політики залежить і від її відповідності цим характеристикам.

На ефективність кримінально-правової політики впливають також особливості політичної та правової культури різних прошарків суспільства, соціальних груп населення, рівень їх правової свідомості.

У зв'язку з цим слід цілком підтримати точку зору О. М. Яковлева, який підкреслював, що “дія кримінального законодавства тим ефективніша, чим більше вона враховує соціально-психологічні категорії правової суспільної свідомості” [9, 216].

Висловлена позиція у жодному разі не приводить до висновку про необхідність “приспосовання” кримінально-правової політики під ідеологічні позиції та соціально-правову психологію відсталі частини суспільства. Навпаки, кримінально-правова політика повинна орієнтуватись на прогресивні елементи, вона має бути загальним орієнтиром поведінки.

І останній момент, який визначає ефективність кримінально-правової політики, пов'язаний із дотриманням режиму законності при застосуванні кримінально-правових норм. Порушення закону дискредитує кримінально-правову політику, зводять нанівець можливості досягнення наміченої мети. На жаль, з цим питанням в Україні ще не наведено належного порядку, що суттєво ускладнює досягнення визначених цілей національної кримінально-правової політики, суттєво знижує її ефективність.

Література

1. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2004 р. (за даними судової статистики) // Вісн. Верховного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 23–35.
2. Зеленецкий Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организации управления. — М.: Прогресс, 1971.

3. Костенко О. Кримінальний кодекс і доктрина // Право України. — 2004. — № 7. — С. 43–47.
4. Костицький М. В. Соціально-психологічні особливості української нації та проблеми злочинності // Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності: Матеріали наук.-практ. сем. — Івано-Франківськ, 2004. — С. 3–10.
5. Кудрявцев В. Н. Стратегия борьбы с преступностью. — М.: Юристъ, 2003. — 352 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. — Соч. — Т. 21. — М., 1961. — С. 269–317.
7. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. — К.: Аконті, 2004.
8. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. — Томск, 1981. — 210 с.
9. Яковлев А. М. Методология и цели исследования процесса криминализации // Конституция СССР и дальнейшее укрепление законности и правопорядка. — М., 1979. — С. 23–31.

Ефективність кримінально-правової політики як ступінь досягнення визначених цілей і завдань у сфері боротьби зі злочинністю визначається співвідношенням критеріїв і показників цієї діяльності як у масштабах усієї країни, так і в масштабах відповідної територіальної одиниці.

Эффективность уголовно-правовой политики как степень достижения определенных целей и задач в сфере борьбы с преступностью определяется соотношением критериев и показателей этой деятельности как в масштабах всей страны, так и в масштабах соответствующей территориальной единицы.

Efficiency of a politics in the field of criminal law as a degree of achievement of special purposes and problems in sphere of struggle against criminality is determined by a parity of criteria and parameters of this activity, in scales of all country and in scales of corresponding territorial unit.

Надійшла 10 жовтня 2007 р.